

A JELNYELV – NEMZETKÖZI SZÍNTÉREN

Bevezetés

Nemzetközi-e a jelnyelv? – ezt a kérdést halljuk a leggyakrabban, amikor a jelnyelvet nem ismerő, kedves érdeklődők fordulnak hozzánk. Nem azt kérdezik: van-e nemzetközi jelnyelv. A halló emberek többségének valahogy nem természetes és logikus, hogy a jelnyelv is természetes nyelv, és ugyanúgy nemzetenként, kultúránként alakul ki, mint más egyéb hangzó nyelv. Ilyenkor mindig türelmesen elmagyarázzuk nekik, mi a siketek vagy nagyothallók – de inkább fogalmazok úgy: a jelnyelv-használók –, hogy vannak a nemzeti jelnyelvek, és van a nemzetközi jelnyelv, ami a siketek nemzetközi kommunikációját segíti elő óriási mértékben.

A nemzetközi jelnyelvvvel (vagy inkább „nemzetközi jelekkel” – erre később visszatérek, addig a nemzetközi jelnyelv kifejezést használok) először 12–13 évvel ezelőtt találkoztam, amikor egy francia siket színtársulat jött Budapestre az *Antigoné* című drámát bemutatni. Jelnyelven. Lenyűgöző élmény volt számomra, még akkor is, ha a francia jelnyelvet használták a színpadon. Az előadás után kötetlen beszélgetés volt a színészekkel, ekkor szembesültem azzal az érdekes helyzettel, hogy értem a jeleket, de alig tudom megérteni magam – csak lassan tudtam belelendülni a nemzetközi jelnyelv használatába.

A következő élmény 2000-ben ért, amikor részt vehettem egy nemzetközi konferencián. Előadásról előadásra kezdtem jobban megérteni a nemzetközi jelnyelvet, az egymás közötti kommunikációban is már bátrabban, folyékonyabban használtam. Azt is észrevettem, hogy a némi angol nyelvtudásom is nagy segítségemre van, ha egy-egy kifejezést nem tudtam eljелеlni vagy körüljелеlni.

Azóta többször is részt vehettem nemzetközi rendezvényeken, találkozhattam más országbeli siketrel, nagyothallóval, többféle szituációban használhattam a nemzetközi jelnyelvet, akár mint előadó, akár mint beszélgetőpartner. Ugyanakkor egyre több emberben, jelnyelv-használóban merült fel a jogos felvetés: a nemzetközi jelnyelv nyelv-e? Nevezhetjük-e nemzetközi jelnyelvnek, ha nem is nyelv, hiszen nem felel meg a természetes nyelv definíciójának és feltételeinek? Nyelvészeti szempontból a válasz egyértelmű: nem nyelv, nemzet-

közi szinten is egyre inkább az International Sign-t használják az International Sign Language helyett.

Érdekelt, hogy a hazai és külföldi sorstársaim, továbbá néhány nemzetközi jelnyelvi tolmács, hogyan tekintenek erre a nagyszerű, nemzeteken átívelő kohéziós-kommunikációs erőre, amit sokan nemzetközi jelnyelvnek vagy nemzetközi jelnek, kevesebben pedig *gestunónak* is hívnak. Egyáltalán hol a helye a nemzetközi jelnyelvnek, mi a funkciója, jelentősége? Erre keresem a választ cikkemben.

A nemzetközi jelnyelv avagy a gestuno története, kialakulása

A kezdetek

A gesztusok nyelve akár egymillió évvel is megelőzhette a beszélt nyelveket Mario Pei nyelvész szerint.¹ Azt is sejtethetjük, hogy a siketek már nagyon korán kezdhettek egymással kommunikálni, egyszerűen a biológiai-észlelési nyelvképesség miatt.² A siketek közötti jelnyelvhasználatot a biológiai és a kommunikáció iránti szükséglet is erősíthette, így maga a jelnyelv is hosszú utat járt be, a kezdetleges használatától a napjainkig, amikor már egyenrangú nyelvként ismerik el.

A nemzetközi jelnyelv is hasonló utat járhatott be, bár jóval rövidebb idő alatt, hiszen a siketek közösségei is eljutottak arra a szintre, hogy nemzetközi szervezeteket hozzanak létre. Most elsősorban a jelnyelvet használó, a jelnyelven kommunikáló szervezetekre gondolok, ezek közül a legrégebbi a mostani International Committee of Sports for the Deaf (ICSD – Nemzetközi Siketlimpiai Bizottság) jogelődje, a Le Comité International des Sports Silencieux (CISS) 1924-ben alakult meg, és akkor rendezték az első Siketlimpiát is, az akkori néven: Csendes Játékokat.

A Siketek Világszövetsége (World Federation of the Deaf – WFD) 1951-ben alakult meg. A világszervezeteket követték az európai szintű szerveződések, itt is a sportszövetség alakult meg előbb: 1983-ban az EDSO (European Deaf Sport Organization), majd 1985-ben az EUD (European Union of the Deaf).

1 utalja Vasák 1996.

2 Jokkinen 1988.

Feltételezhető, hogy már az első Siketlimpiai Játékok előtt is tudtak egymással kommunikálni az eltérő nemzetiségű siketek, hiszen XVIII–XIX. században a siketek oktatásának kialakulásában, fejlesztésében nagy szerepe volt a nemzetközi tapasztalatszerelőknek (pl. az első amerikai siket iskolát a francia siket tanár: Laurent Clerc alapította 1817-ben, neki volt tanítványa Gallaudet, akiről elnevezték az első siket egyetemet), és ahol az amerikai jelnyelv az oktatás nyelve.

Tehát a siketek már a XVIII–XIX. századtól teremthettek nemzetközi kapcsolatokat, kommunikálhattak egymással, ugyanakkor a jelnyelvvvel, mint nemzetközi kommunikációs csatornával, a jelnyelv nemzetköziségével, a nemzetközi jelrendszer egységesítésével csak később, a siketek első világkongresszusán, 1951-ben kezdtek foglalkozni.

Nemzetközi szervezetek

Az első világkongresszusig a CISS volt az egyetlen nagy nemzetközi szervezet, a CISS felelt a Siketek Világjátékaiért, a különböző sportágak kontinens-bajnokságaiért.

A siketek sportjának fejlődése mellett ugyanúgy figyelemreméltóak a siketek nemzeti és nemzetközi közösségekbe való szerveződése, amelyek akkor erősödtek fel, amikor 1880-ban, Milánóban egy oktatási konferencián, ahol siketeket oktató tanárok vettek részt, hivatalosan is új oktatási irányelvet fogadtak el, mégpedig a jelnyelv betiltását a siketek oktatásában. Ennek az egyik célja az volt, hogy a siketek a hangos beszéd által jobban beilleszkedjenek a társadalomba. Ehhez képest a milánói döntés leglátványosabb következménye az lett, hogy a siketek gyorsan nemzeti közösségekbe tömörültek, megalakították a saját szövetségeiket, egyesületeiket, amelyek végül alapjai lettek a nemzetközi közösségeknek. Az egyik legnagyobb, legjelentősebb nemzetközi közösség a korábban már említett WFD.

A siketek első világkongresszusa alkalmával, 1951-ben Rómában alakult meg a WFD, amely azóta is töretlenül a siketek esélyegyenlősége, a jelnyelv védelme, az emberi jogok mellett áll ki. A Világszervezetnek jelenleg 132 tagja van, amelyek 7 regionális titkárságon vagy regionális kooperációs partnereken keresztül kapcsolódnak a WFD munkájához. A WFD együttműködik az ENSZ-szel és annak szervezeteivel, bizottságaival, a Nemzetközi Fogyatékosügyi Fórummal, nagy szerepe volt abban, hogy a Fogyatékos Személyek Jogairól szóló ENSZ Egyezményt ebben a formájában fogadják

el. Az Egyezmény elismeri a jelnyelvet, a siket kultúrát, az oktatás területén is. Ez nagy jelentőséggel bír a siketek életében, újabb fejlődési szakaszba léphet a jelnyelv kutatása és oktatása is.

A világkongresszusok mottói, témái is jellemzőek, néhány a legutóbbi kongresszusok alapján: *Változatosság és egység; Lehetőségek és kihívások a XXI. században; Emberi jogok a jelnyelvek által; A siketek globális megújulása.*³ A WFD egyik legjelentősebb regionális együttműködő szervezete a Siketek Európai Uniója, az EUD, amely 1985-ben alakult meg Londonban 9 ország szövetségének részvételével. Az EUD-nak most 30 tagja van és 6 társult tagja, akik még nem teljes jogú tagjai az EUD-nak.

Az EUD legfőbb céljai hasonlóak a WFD küldetéséhez: jelnyelv elismertetése a tagországokban, kommunikációs és információs jogegyenlőség, egyenlő hozzáférés, jogegyenlőség, esélyegyenlőség a munkaerőpiac és az oktatás területén. Az utóbbi időben több fontos előrelépést is láthattunk az EUD tevékenységében, szoros együttműködésben az Európai Parlament (EP) képviselői munkájával. Az EUD elfogadta az úgynevezett Brüsszeli Deklarációt, amely kinyilvánítja a siketek jogait a jelnyelvhez, és az összes tagország siket képviselője aláírta. Ez meghatározó dokumentum lesz a további feladatokra nézve. A deklaráció rögzíti a jelnyelv tanulásának jogát, a siket gyerekek teljes jogú részvételét a családi életben, a teljes hozzáférést a közszolgáltatásokhoz jelnyelv útján, és a jelnyelvi tolmácsszolgáltatáshoz való jogot.

Emellett nagy lépés a 112 segélyhívó szám szolgáltatásához kapcsolódik: a Román Siketek Szövetsége kezdeményezésére az EP képviselői segítségével, az EUD koordináló szerepével rekord létszámban írták alá az EP képviselői a 112 segélyhívó szám szolgáltatásához való teljes és közvetlen hozzáféréséről, illetve egységesítéséről és szabványosításáról szóló írásbeli deklarációt. Ezáltal a javaslat hatással lesz az európai tagállamok további teendőire is, így a siketek és nagyothallók számára hozzáférhetővé kell tenniük a 112 segélyhívószám szolgáltatást is.⁴ Nem utolsósorban, de ugyanilyen jelentőségű lehet az EUD és a WFD közös állásfoglalása a bilingvális oktatásról, amelyet a 2011. november eleji közös konferenciájuk után hoztak meg. Ez a következtetés pedig a siket gyermekek jogát fogalmazza meg a bilingvális oktatáshoz, miszerint a kétnyelvű oktatás az egyetlen mód a siket gyermekek számára, hogy esélyegyenlőséget élvezzenek, és ez az oktatási

3 <http://www.wfdeaf.org> (2011. november 13.)
4 www.eud.eu (2011. november 15.)

módszer teszi lehetővé számukra, hogy saját jogon teljes jogú állampolgárok lehessenek.

A konferencián Dr. Hauser – aki a rochesteri Műszaki Főiskolán tanít, ahol nagyon sok siket hallgató tanul – előadásában elhangzott, hogy a kutatásai alapján arra az eredményre jutott: nincs semmilyen bizonyíték arra nézve, hogy a jelnyelven való tanulás zavarná egy második, hangzó nyelv tanulását.

Így az EUD és a WFD a közös közleményükben felhívják a regionális és nemzeti politikai döntéshozók figyelmét, hogy ne csak jogilag ismerjék el a jelnyelveket, hanem gyakorlatban is biztosítsák a kétnyelvű oktatáshoz való hozzáférést, hogy ezáltal a siket gyermekek a nemzeti kultúra és a siket kultúra teljes jogú tagjaivá is válhatnak.⁵

Miért is említtem meg a fenti feladatokat, célokat, szervezeteket? Mert ezek koordinálása, kivitelezése, végrehajtása, kommunikálása az együttműködő siketek, résztvevők között a nemzetközi jelnyelv útján valósult meg nagyrészt. Nemzetközi jelnyelv segítségével egyeztettek egymással a különböző nemzetiségű siket munkatársak, nemzetközi jelnyelv útján kommunikáltak a tagországok részére is, és teszik ezt most is.

A fentiek alapján is jól látszik, hogy a nemzetközi jelnyelv alkalmassá vált olyan kommunikációs csatorna, eszköz szerepére, amely segítségével a siketek világ bármely tájáról hatékonyan tudnak együttműködni, közös célokért lobbizni. De ehhez a nemzetközi jelnyelv is rögzös utat tett meg.

A nemzetközi jelnyelv fejlődése

A WFD megalakulásával egy időben kezdték el a nemzetközi jelrendszer egységesítésének szükségességét megvitatni. A következő években a küldöttek között, akik különböző jelnyelvi kultúrákból jöttek, kezdett kialakulni, fejlődni egyfajta „keveréknyelv”, pidgin nyelv, melynek alapja a küldöttek saját nemzeti jelnyelve volt, és ezek keveredéséből fejlődött ki. A pidgin nyelv jellemzője, hogy olyan „...kommunikációs rendszer, amely olyan helyzetben alakul ki, amikor az egymással például kereskedelmi célokból kommunikálni kívánók nem rendelkeznek közös nyelvi háttérrel. Ez is egy nyelv, de nem egy elkorcsosult változatként kell rá tekinteni, hanem mint a természetes nyelvek kreatív adaptációjaként. A pidgin nyelvek nem örökéletűek, akár

5 <http://www.wfdeaf.org/news/bilingualism-as-a-basic-human-right-for-deaf-children-in-education> (2011. november 18.)

néhány év alatt is letűnhetnek, ha veszít a jelentőségéből a kommunikáció (pl. megszakad a kereskedelmi kapcsolat). Néhány pidgin viszont annyira fontosá válik, annyira elengedhetetlen eszköze a kommunikációnak, hogy általános segédnyelvként formálisabb szerepre tesz szert. Egy közösség fontos közvetítő nyelveként is feltűnhet – ekkor már egy kiterjesztett pidginről beszélhetünk”.⁶

A pidgin leírásából láthatjuk, hogy a nemzetközi jelnyelv vagy jelrendszer is ennek megfelelően alakult ki. Ki kellett alakulnia, mert közvetítő szerepet tölt be a siketek, illetve a jelnyelv-használók nemzetközi kommunikációjában. Ugyanakkor senkinek nem az anyanyelve, általában kell hozzá egy elsődleges nemzeti jelnyelvi tudás, hiszen „A *pidgin* olyan nyelv, amelynek nincsenek anyanyelvi beszélői: senkinek sem az első nyelve, *érintkezési nyelv*. Vagyis egy olyan többnyelvű helyzet terméke, amelyben a kommunikálni kívánóknak találniuk vagy rögtönözniük kell egy kódot, amely képessé teszi őket a kommunikálásra. A pidgint gyakran egy ’normális’ nyelv grammatikailag és szókinésében leegyszerűsített, ’redukált’ változatának tekintik, amelyben sok fonológiai változat van, és tele van helyi szavakkal, hogy kielégítse a kapcsolatba kerülő csoport speciális szükségleteit” (Wardhaugh 1995:56).

Ennek a fogalom-meghatározásnak sok eleme illik a nemzetközi jelrendszerre is, sokszor tapasztalhatjuk, hogy a siketek nemzetközi „érintkezési nyelve” valóban egy többnyelvű helyzet „terméke”, és valóban egy leegyszerűsített változat, ha bármelyik nemzeti jelnyelvhez hasonlítjuk. Továbbá előfordul, hogy sokszor alkalmazkodik a nemzetközi jel(nyelv) az adott helyi közösség jelnyelvéhez, ahol éppen használják.

Tehát rohamtempóban kialakulóban volt ez a „pidgin jelnyelv”, és 1973-ban a WFD erre célra alakult bizottsága, a „the Commission of Unification of Signs” („Jelek Egyesítésének Bizottsága”) közétett egy standard jellistát. Különböző országokból olyan jeleket választottak ki, amelyeket természetesen, spontán és könnyen használnak a különböző nemzetiségű siketek. Az összegyűjtött jeleket a Bizottság kiadta szótár, illetve könyv formájában is, még az 1970-es években, *Gestuno: a siketek nemzetközi jelnyelve* címen. A könyv körülbelül 1500 jelet tartalmazott, a *gestuno* kifejezés egyrészt a gesztusra, a gesztusnyelvre utal, másrészt pedig az egységre. Tehát csak jeleket gyűjtöttek össze, és nem törekedtek

6 <http://www.nyest.hu/hirek/aloha-hawaii-egyujrateremtett-nyelv-es-kozosseg> (2010. június 22.)

arra, hogy bármilyen nyelvtani alapot, szabályokat fektessenek le.

Ugyanakkor, amikor először használták a gestunót a WFD 1976-os bulgáriai kongresszusán, egyszerűen érthetetlen volt a résztvevők számára. Ezután a gestunót maguk a siketek és a jelnyelvi tolmácsok továbbfejlesztették. A „jelszótár”, a gestuno kifejezéseit egyre több ikonikus jel, kölcsönjel váltotta fel a különböző nemzeti jelnyelvekből. Elkezdtek úgy használni, fejleszteni úgy is, hogy több nyelvtant tartalmazzon, pl. *osztályozókat*. Így ezek az osztályozók, a különböző nyelvtani elemek által már áttörhették a különböző jelnyelvek közötti határokat.

Azokat a jeleket nevezzük *ikonikus jeleknek*, vagyis „átlátható” jeleknek, „amelyek esetén a jelölt és a jelölő között természetes kapcsolat áll fenn” (Mongyi–Szabó 2005:57). Ilyen a jelek 60%-a, és könnyen ki lehet találni a jelentésüket, általában 90%-ban. Három típusú alcsoportja van az ikonikus jeleknek: *akció, forma és tulajdonság* típusú. Az akció típus például: ALSZIK, TELEFON, GÉPEL, illetve a különböző sportágak jelei. A forma típusú jelek pl. HELIKOPTER, TOJÁS, LABDA. Tulajdonság típusú jelek csoportjába tartoznak pl. ZSIRÁF, RÓKA, GÓLYA, illetve a különböző arctípusok leírására szolgáló jelek (Mongyi–Szabó 2005).

Az osztályozók pedig a *proform* egyik altípusa. A proform a jelnyelvben olyan, mint a hangzó nyelvben a névmás. Vagyis névmásokkal rokonítható szófajú elem, ideiglenes helyettesítő kézforma. A proformok használatával tudjuk kifejezni a méretet, a sebességet, a mennyiséget, a helyet, a formát, a tevékenységet, ezzel mindig jelezzük, hogy az adott jelelt tárgy melyik kategóriába tartozik. A proform és az osztályozó közötti alapvető különbség alapvetően az, hogy „az osztályozók az igébe épülve mindig passzívak, általában a tárgyra utalnak ..., míg a proformok az aktív szereplőre vonatkoznak, ami vagy aki végzi az adott mozgást” (Mongyi–Szabó 2005:107).

Tehát az osztályozók (klasszifikátorok) egyik szerepe az információk összesűritése, ezért is előnyös a használatuk, mert pl. egy több tagból álló magyar nyelvű mondatot a proformok segítségével jelnyelven rövidebben, vizuálisabban el lehet jelezni. Pl. ezt a mondatot: Az autó rázkódva halad. Jelnyelven: AUTÓ prof B ↓ [jobb kéz előre mozog] xx [szájkép: bbb].

Maga a gestuno elnevezés egyre inkább kiesett a köztudatból, egyre inkább az International Sign (IS), vagyis a nemzetközi jel elnevezés nyert teret.

Bár több jel a gestunóból származik, az IS önálló fejlődésnek indult. Ez a párhuzamos fejlődés is odavezetett, hogy Európában a siket közösségek egymás közötti kommunikációjában is kialakulhatott egyfajta „páneurópai keveréknyelv”.⁷

Olyan jeleket igyekeznek használni a siketek ebben a rendszerben, amelyeket a lehető legtöbb országban megértenek a siketek. Bill Moody jelnyelvi tolmács szerint ezek a jelek többnyire az amerikai jelnyelvből és az európai jelnyelvekből származnak, így nehezen érthetőek egy afrikai vagy egy ázsiai siket számára (Moody 1994). Bencie Woll egy tanulmányában azt fejt ki, szerinte a nemzetközi jeleket használó siketek gyakran keverik az anyanyelvükkel, és sok jelet a saját jelnyelvükből hoznak be, olyan jeleket választva, melyeket a külföldiek jobban megértenek (Sutton–Spence–Woll 1999).

Ugyanakkor Rachel Rosenstock kutatása szerint a jelek többsége sok jelnyelvben meglévő ikonikus, azaz szemléletes jel. Elemzése alapján a jelek 60%-a ikonikus; 38%-a egy jelnyelvre, vagy több rokon jelnyelvre vezethető vissza, és a jelek csak 2%-a fordul elő kizárólag a nemzetközi jelnyelvben.⁸

Tehát a fentiek alapján a nemzetközi jelrendszer olyan fejlődésen tudott keresztülmenni, mely során az 1500 rögzített jeltől, a gestuno szótártól eljutott olyan szintre, ahol a nemzetközi jelrendszernek egyfajta keverék nyelvtana alakult ki, erősen támaszkodva az ikonikus jelekre, a hasonló nemzeti jelnyelvekre és saját személyes tapasztalatom alapján: a jelnyelv-használók szabad fantáziájára. A jelnyelv-használatot azonban köti a jelnyelvek sajátos nyelvtana. De ennek taglalása nem a dolgozatom témája, ez is megér egy külön tanulmányt.

Mint láthattuk, a '70-es években adták ki a gestuno szótárt, azzal a céllal, reménnyel, hogy elősegítse a hatékonyabb nemzetközi jelnyelvi kommunikációt, kapcsolattartást. Itt idézek fel egy személyes élményt: az EUD a 25 éves fennállását ünnepelte 2010 tavaszán, a brüsszeli ünnepségen levetítették a „hőskorszakról” készült felvételeket. Láthattuk, hogyan ülészttek az akkori közgyűlés résztvevői vagy az elnökség tagjai: minden országból mindenki hozott nemzeti jelnyelvi tolmácsot, és az angol nyelv volt a közvetítő nyelv. Ez a nyolcvanas évek közepén-végén történt, az EUD 1985. évi alapítása utáni években. Ezen nagyon meglepődtem, hiszen én úgy kerültem bele a nemzetközi

7 http://wiki.ask.com/International_Sign (2011. november 14.)

8 <http://www.uniblogger.com/en/Gestuno> (2011. november 6.)

„vérkeringésbe”, hogy a hivatalos találkozók, rendezvények már nemzetközi jelnyelv segítségével zajlottak, csak nagyon kevesen, főleg a kelet-európai államokból jöttek tolmácsokkal a siket résztvevők.

Jómagam 2000-ben jártam először nemzetközi konferencián, akkor az EUD 15. évfordulója alkalmából rendeztek nemzetközi konferenciát a jelnyelv, a siketek jövőjéről, lehetőségeiről a XXI. századra kivetítve. Akkor kezdőként eléggé megizzadtam az előadások értelmezésével, ám nagyon hasznos tapasztalat volt. Azóta is folyamatosan tanulom a nemzetközi jel(nyelv)rendszert.

Tehát nagy volt a kontraszt a régi felvétel és a saját élményeim között, ugyanakkor nagyon jól megmutatta a nemzetközi jel(nyelv) fejlődését, útját. Ahogy erősödtek és növekedtek a nemzetközi szervezetek, mind tagsági-szervezeti szempontból, mind feladatok-projektek szempontjából, úgy csökkent a nemzeti jelnyelvi tolmácsokra való ráutaltság, és nőtt az igény a nemzetközi jelnyelvi tolmácsokra. Angolul inkább ez a használatos kifejezés: international sign interpreter (IS interpreter), tehát itt sem használják a nyelvi kifejezést, utalva arra, hogy a tolmácsok szerint sem nyelv a nemzetközi jelrendszer.

A fent említett videó-felvétel nemcsak azt mutatta meg, hogyan dolgoztak az akkori siket aktivisták, hanem a tolmácsok munkáját is, ezáltal rávilágítva arra, hogy a siketek európai szintű nemzetközi rendezvényein, találkozóin dolgozó jelnyelvi tolmácsok munkája alapján alakult meg a Jelnyelvi Tolmácsok Európai Fóruma (EFSLI: European Forum of the Sign Language Interpreters), és ők adták a későbbi nemzetközi jeltolmácsok bázisát.

A nemzetközi jelrendszer kapcsán további érdekesség, hogy a WFD az alapszabályában rögzítette, hogy az üléseiken a nemzetközi jelnyelvet kell használniuk a résztvevőknek. Az Alapszabály 28. cikkének 3. bekezdését angolul idézve:

„International Sign shall be used as a meeting language within the GA. All delegates must assume responsibility for acquiring a working knowledge of this method of communication”.⁹ Szabadfordításban azt írja elő a cikk rendelkezése, hogy a közgyűléseken, találkozókon a nemzetközi jelrendszert kell használni. Minden küldött saját felelőssége, hogy e kommunikációs módszer gyakorlati használatát elsajátítsa.

Viszont az EUD Alapszabálya nem ír elő ilyen kötelezettséget, a közgyűlésein bármelyik ország

küldötte hozhat magával saját nemzeti jelnyelvi tolmácsot, illetve a résztvevők a nemzetközi jelek útján kommunikálnak, előadnak. Még csak utalás sincs a nyelvhasználatra. Semmi nem kötelező, szabad a nyelvválasztás, adva van a saját nyelvhasználat joga. Ezért is vitatom jogásként a WFD alapszabályának jogszerűségét ilyen szempontból. Az más kérdés, hogy pénzügyi szempontokból érthető ez a rendelkezés: nem kell a nemzeti jelnyelvi tolmácsok részvételét is fedezni, ezáltal nem duzzad fel a WFD közgyűlések létszáma sem.

További érdekesség, személyes tapasztalat: volt szerencsém egyszer részt venni az EFSLI 2009. évi konferenciáján, Tallinnban, ahol természetes volt, hogy az EFSLI elnöke nem hangzó nyelven köszöntötte a résztvevőket, hanem a nemzetközi jelrendszert használta, a további előadások során pedig siket nemzetközi relé-tolmácsok dolgoztak. Ez is egy újabb lépcsőfok szerintem a „nemzetközi jelnyelv” fejlődésében.

A jelnyelvhasználók viszonya a nemzetközi jel(nyelv)hez

A saját tapasztalatok, élmények után felmerült bennem, vajon a sorstársaim, illetve a nemzetközi jel(nyelv)et ismerő nemzetközi tolmácsok hogyan látják a nemzetközi jel(nyelv)et, hogyan viszonyulnak hozzá, hol és hogyan tanulták meg használni, nyelvnek tekintik-e.

Abból indultam ki, hogy a többség hasonlóképpen látja a helyzetet, miszerint a nemzetközi jel(nyelv) nem nyelv, nem is definiálható anyanyelvként, csakis tapasztalati úton lehet megtanulni, ez egy keveréknyelv, ami folyamatosan változik, fejlődik, haladva a korrallal. Továbbá általában a nemzetközi érdekvédelmi illetve sportrendezvényeken van lehetőségük gyarapítani a nemzetközi jeltudásukat. Kíváncsi voltam arra, vannak-e, akik másként látják, tapasztalják ezt. Még a nemzetközi jelrendszert nem ismerők véleményét is kérdeztem, laikusként mit gondolnak erről a témáról?

Vizsgálatomhoz készítettem egy kérdőívet két változatban: egyet a magyar sorstársaim részére magyar nyelven, egyet a nemzetközi jeltolmácsok részére angol nyelven. Arra törekedtem, a válaszokból kiderüljenek, a résztvevők hogyan élik meg a nemzetközi jel(nyelv)et, meg tudják-e határozni a viszonyukat hozzá, a nemzetközi jelrendszer helyét, tartalmát.

9 <http://www.wfdeaf.org/statutes/decision-making-and-administration-of-the-organisation/article-28-meetings> (2011. november 18.)

A válaszadók jelnyelvi ismerete, jelnyelvhasználata

A kérdésre, miszerint ki mennyire ismeri, milyen szinten a magyar jelnyelvet és a nemzetközi jelnyelvet, adott válaszokból az derül ki, hogy az összes adatközlő ismeri a magyar jelnyelvet, közülük jellemzően a siketek használják anyanyelvi szinten (76%), és inkább a nagyothallók azok, akik nem napi szinten használják a jelnyelvet (17%), inkább csak szükség esetén, a sorstársakkal való kommunikáció esetében. Míg a siketek sokszor az élet sok területén veszik igénybe a jelnyelvi tolmácsszolgáltatást, ezáltal szinte naponta használják a jelnyelvet, még akkor is, ha a családjuk tagjai halló személyek. A nagyothallók pedig inkább hangos beszéd, szájról olvasás útján próbálják megértetni magukat, illetve ha olyan szituációban vannak, pl. konferencia, színház, oktatás, akkor az indukciós hurok vagy az adó-vevő készülék is segíthet nekik, a hallókészülékük mellett.

A nemzetközi jelnyelvet már kevesebben használják, kevesebben ismerik, vannak, akik nem is ismerik, nem használják (20%). A többségük, ez is jellemzően a siketekre vonatkozik (60%) ismeri a nemzetközi jelnyelvet, de nem napi szinten használja, gyakorolja. A kisebbség, 13%-uk pedig azért jelölhette be az anyanyelvi szintet, mert vagy a munkája miatt használja naponta a nemzetközi jelnyelvet, vagy a családi-baráti kapcsolatai révén naponta, rendszeresen kommunikál nemzetközi jelnyelven, akár webkamerán keresztül is. Egy válaszadó volt, aki ugyan bejelölte az anyanyelvi szintet, de hozzátette, hogy a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát nem lehet anyanyelvi szintről beszélni. A válaszadók többsége a magyar jelnyelv-ismertet anyanyelvi szintűként jelölte be, és elsősorban a siketek jelölték meg ezt a választ, a nagyothallók kisebb szórást mutatnak: vannak anyanyelvi szintű jelnyelv-használók, de többnyire nem napi szintű tudásuk, ismereteik vannak a magyar jelnyelv kapcsán.

A nemzetközi jelnyelv-tudásnál fordított az arány, ami logikus is, hiszen a mindennapi életünk során kevés alkalmunk van napi szinten gyakorolni, használni a nemzetközi jelrendszert, kivéve, akik nemzetközi környezetben dolgoznak, vagy aki napi szinten tartja a kapcsolatot videó-telefonon, skypeon keresztül a külföldi barátaival vagy esetleg a külföldön élő családtagjával, barátjával.

A következő kérdéseknél arra kerestem választ, hogy a válaszadók mikor és hol tanulták meg

a nemzetközi jel(nyelvet). A válaszok jól tükrözték azt, hogy a válaszadók többsége mikor kerül közelebbi kapcsolatba a nemzetközi jelnyelvvél: gyermekkorban – ez a siket családokra jellemző, ahol siketek a szülők, vagy felnőttkorban, ez többnyire a halló szülők gyermekeire igaz. A válaszokból egyértelműen kiderült, hogy a kettő legjellemzőbb terület a sport és az érdekvédelem, ezek azok a közös területek mindenhol, ahol a siketek nagy nemzetközi rendezvényeket tudnak szervezni, Siketlimpiától kezdve különböző konferenciákon át a WFD és EUD közgyűlésekig. A felnőtt siketek itt ismerik meg a nemzetközi jelnyelvet, itt gyakorolják ezt a nemzetközi kommunikációt, itt mélyítik el a „nyelvtudásukat”. A siket szülők gyermekei általában már a család révén sajátítják el ezt a tudást, a család külföldi kapcsolatai, barátai által.

Egy érdekes választ kaptam: anyanyelvként jelölte be a nemzetközi jelnyelvet. Elvileg ez nem logikus, nem is értem, mire gondolhatott a válaszadó, talán arra, hogy már kiskorától ismeri a nemzetközi jelnyelvet. De ez ellentmondás, mert a mostani hivatalos álláspont szerint a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát anyanyelv sem lehet. Álláspontom szerint legfeljebb anyanyelvi szinten művelheti, de anyanyelv nem lehet a nemzetközi jelnyelv. A további válaszokból az is egyértelműen kiderül, hogy ki hogyan ismerte meg vagy hogyan tanulta meg a nemzetközi jel(nyelvet), illetve azt könnyen tanulta vagy nehezen, továbbá mi okból ment könnyen vagy nehezen a tanulás.

A válaszok alapján egyértelmű, hogy az adatközlők többsége, 90%-a saját tapasztalata alapján szerzi meg a nemzetközi jelnyelvi tudását, különböző rendezvények által: sportversenyek, konferenciák, ifjúsági csereprogramok. Volt, aki azt írta, hogy relétolmácson keresztül ismerte meg a nemzetközi jel(nyelvet). Vagyis egy rendezvényen találkozott vele, a relétolmáccsal, aki a munkáját végezte. A relétolmács olyan siket tolmács, aki a halló jelnyelvi tolmács által fordított szöveget továbbadja a siketeknek érthetőbben, vagy ahogy szoktuk mondani: siketesebben, de szükség esetén akár leegyszerűsítve is, hogy az információ biztosan eljusson az érintetthez. Fordítva is érvényes: nehezen érthető siket mondandóját a relétolmács fordítja le közérthetőbb változatban a jelnyelvi tolmácsnak, aki ezt hangra fordítja. Tehát az adatközlő egy rendezvényen találkozott ezzel a relétolmáccsal, akin keresztül megismerhette a nemzetközi jelnyelvet is.

Aki viszont azt jelölte be, hogy tanították neki, nála az lehetett, hogy találkozott külföldi sikettel,

aki megtanította őt a nemzetközi jelnyelv alapjaira, és majd arra építkezve már saját tapasztalataira támaszkodhatott a továbbiakban.

Azt is vizsgáltam, ki mennyire tanulta meg könnyen vagy nehezen a nemzetközi jelnyelvet, és ennek mi az oka. A válaszadók 47%-a a jelnyelv vizualitása miatt tanulta meg könnyen a nemzetközi jelnyelvet. Ez is erősíti a korábban fejtegetett ikonikus-ságot: a nemzetközi jelnyelv erősen az ikonikus jelekre támaszkodik.

Positív fejleménynek látom, a válaszadók egyharmada az angol nyelvismerete miatt tartja könnyen tanulhatónak a nemzetközi jelnyelvet. Ez korábban elképzelhetetlen lett volna, és ezt erősíti a korbéli különbség is, az idősebbek a vizualitással indokolták, a fiatalabbak már az angol nyelvismerettel is.

Továbbá voltak olyan válaszadók, akik azért tanulták meg könnyebben a nemzetközi jelrendszert, mert volt már amerikai jelnyelv-ismeretük (ASL). Volt, aki a nemzetközi sportversenyeken való gyakori részvételt jelölte meg a nemzetközi jelnyelv könnyebb elsajátításának okaként. Ami szembetűnő, szinte senki nem tartja nehéznek a nemzetközi jel(nyelv) elsajátítását hallásállapottól, családi körülményektől, egyéb nyelvismerettől függetlenül. Ez azt bizonyíthatja, hogy akinek már van jelnyelvi tudása, annak már könnyebb dolga van, mert a korábban említett kutatás szerint is a nemzetközi jel(nyelv)ben nagyon sok nemzeti jel található, amit a jelnyelvet használó siket hoz magával. Továbbá az ikonikus jelek dominanciája is megkönnyítheti ennek a kommunikációs módszernek elsajátítását.

Egy fő jelölte meg a nehezen tanulhatóságot: őt nagyon befolyásolja az artikuláció hiánya, neki a jelnyelvhez szüksége van az artikulációs képre is, azaz ő inkább a jellel kísért magyar nyelvet érti meg jobban, és ezért a nemzetközi jelnyelvet nehezebben tanulta meg, mert ott kevesebb az artikuláció, és ha van is, akkor az angolul artikulálódik.

Ezek után rákérdeztem arra, hogy mostanában milyen gyakran használják a nemzetközi jelnyelvet, továbbá a jellemző helyzetekre, szituációkra.

A válaszok alapján az adatközlők többsége mostanában csak alkalmanként használja a nemzetközi jelnyelvet. Akik még gyakran használják, azok már kevesebben vannak, a válaszadók egyharmadát teszik ki. A válaszokat beküldők közül ők vannak a többségben, akik gyakran vagy alkalmanként használják. Csak néhányan használják napi szinten vagy anyanyelvi szinten, és egyetlen adatközlő válaszolta azt, hogy mostanában egyáltalán nem is használja. Az is látható volt a válaszokból, hogy in-

kább a gyakori vagy az alkalmi használat a jellemző, csak azok használják anyanyelvi szinten, akik nap mint nap kerülnek kapcsolatba külföldi siketekkel. Az alkalmi nemzetközi jelhasználat is elsősorban a konferenciák, nemzetközi sportrendezvények miatt jellemző, és az ezekhez a programokhoz köthető társalgási szituációk miatt is. A gyakori használat pedig a családi szituációkra jellemző: a fejlett technológia áldásával a siketek már napi szinten vagy heti rendszerességgel tarthatnak kapcsolatot a külföldi sorstársaikkal.

Ami kérdőjelként mutatkozik meg, az az oktatási szituáció: gyakorlatilag nemleges válasza számítottam itt, ennek ellenére néhányan mégis bejelölték ezt, holott nem tudok semmilyen olyan oktatási tevékenységről, amelynek keretében nemzetközi jelnyelvet tanítanak vagy tanulnak. Itt valószínűleg szerepet játszhatott az, hogy a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) egyszer szervezett egy nemzetközi 2 napos jelnyelvi tréninget finn siket oktató segítségével, ahol a válaszadók közül többen is jelen voltak. Talán erre gondolhattak a válaszadók.

Az egyéb válaszban pedig felbukkant az is, hogy a magyar siketek egymás között is használják néha a nemzetközi jeleket, poénból, parodizálásból, vagy esetleg a külföldi élmények, sztorizások kapcsán.

Kiindulva abból, hogy ismerem olyan siketeket és nagyothallókat, akik előbb tanulták meg a nemzetközi jel(nyelv)et, viszonylag könnyen, és csak utána nehezebben a hazájuk nemzeti jelnyelvét, olyan kérdést is feltettem, hogy melyiket könnyebb megtanulni?

A többség (68 %) szerint a nemzetközi jelnyelvet nem nehezebb elsajátítani, mint a nemzeti jelnyelvet, nem tesznek különbséget a kettő között. Az is megfigyelhető az adatok összevetésekor, hogy akik azt jelölték meg (32%), hogy a magyar jelnyelvet könnyebb megtanulni, jellemzően halló szülők gyermekei. A siket szülők gyermekei jóval korábban kapnak jelnyelvi inputokat, ezáltal a nemzetközi jelrendszert is könnyebben fogadják be. Az a tény, hogy senki nem jelölte be a nemzetközi jelnyelvet, jól mutatja a korábbi tézist is: a nemzeti jelnyelvekre alapozva, támaszkodva tudunk jobban érvényesülni a nemzetközi jelrendszer útvesztői között is, illetve azt, hogy a nemzetközi jelek alapjai sokszor valamely nemzeti jelnyelv jelei.

Ezért is tettem fel a következő kérdést, amely arra irányult, hogy a válaszadók hogyan látják a nemzetközi jel(nyelv) helyzetét, státuszát, melyik jelnyelvhez hasonlít, vagy önálló rendszere van-e.

Az amerikai jelnyelv (ASL), a brit jelnyelv (BSL) szerepel a lehetséges válaszok között, illetve az, hogy önálló vagy vegyes rendszerű a nemzetközi jel(nyelv) (IS). Az eddigi adatokkal, diagramokkal ellentétben itt adták a legvegyesebb válaszokat, majdnem egyenlő arányban jelölték meg azt, hogy önálló rendszere van a nemzetközi jelrendszernek (36%), azt, hogy vegyes (36%), van benne ASL is, BSL is. Pár fővel kevesebben ugyan, de jelentős arányban jelölték be az egyebet (23%) is, olyan válaszokkal indokolva, mint pl. a nemzetközi jelnyelv pidgin, kevert nyelv, vagy gestuno a neve inkább, de volt olyan is, aki egyszerűen nem tudott dönteni. A válaszokat egybevetve kiderül, hogy aki a lényegre tapintva pidgin, kevert nyelvnek nevezte a nemzetközi jelrendszert, az anyanyelvi rendszerességgel használja a nemzetközi jelnyelvet, ennél fogva mélységében is jobban ismeri.

Volt, aki szerint inkább angol, német, francia jelnyelv elemeivel keveredik a nemzetközi jelrendszer, mégsem a vegyest jelölte meg, hanem önálló rendszernek tekinti.

Csak 5%-uk állította azt, hogy inkább az ASL-hez hasonlít a nemzetközi jelnyelv, arra alapul. Valószínűleg azért jelölték be ezt, mert ismerik az ASL-t és hajlamosak arra támaszkodni a nemzetközi jelnyelv használata során.

A fenti adatok tanulsága: bármilyen gyakran is, bárhol is használjuk, ismerjük a nemzetközi jelrendszert, annak a valódi, reális státuszával, rendszerével kevesen vannak tisztában. Többször hangoztattam már, hogy a nemzeti jelekre épül elsősorban az IS, ezért olyan kérdésre is kértem választ, amelyből talán leszűrhetem, hogy a sorstársaim is így látják-e, azaz a nemzetközi jelnyelvből átemeltünk-e valamit a magyar jelnyelvbe.

A válaszadók nagy többsége, 79%-a látja úgy, több jelet is átvettünk a nemzetközi jelek közül, példákat is soroltak fel: ELISMER, INTERNET, FACEBOOK, EMAIL, FELIRATOZÁS, DAKTIL, országnevek, városnevek, informatikai jelek, DVD, LÚZER, ÉRTEM, VEZETÉS, GÉN, INTEGRÁCIÓ, DISZKRIMINÁCIÓ, MUNKA, sportjelek, BILINGVÁLIS, LOBBI, KAMERA, STÚDIÓ, KOMMUNIKÁCIÓ, OLIMPIA, VI-LÁG, idegen kifejezések.

Jogos lehet a válaszadók többségének a véleménye, hogy vannak, amit átveszünk, ám újra felmerül a kérdés, ezek a jelek nem valamely ország jelei-e, melyeket a nemzetközi jelrendszer befogadott, és a többi ország siket állampolgára is átvette, mint a nemzetközi jelrendszer elemeit? Ha figyelembe

vesszük a korábban említett tanulmányt, kutatást, a jelek többsége sok jelnyelvben meglevő ikonikus, azaz szemléletes jel. Elemzés alapján a jelek 60%-a ikonikus; 38%-a egy jelnyelvre, vagy több rokon jelnyelvre vezethető vissza, és a jelek csak 2%-a fordul elő kizárólag a nemzetközi jelnyelvben. Ebből is kiindulva az álláspontom az, hogy a fent felsorolt jelek többsége megtalálható lesz valamely nemzeti jelnyelv elemei közt, és csak nagyon kevés jel az, ami „tisztán” a nemzetközi jelrendszer „terméke”.

A feltett kérdések után még egy dologra voltam kíváncsi: ha senki nem jelöli meg anyanyelvnek a nemzetközi jelrendszert, ha a többség az önálló rendszert vagy a vegyes rendszert jelölte meg, akkor hogy látják azt a kérdést, miszerint a nemzetközi jelnyelvvvel mindent ki tudunk fejezni? Minden információ átadható? Szerintem 100%-osan nem tudunk mindent átadni, főleg nem egy komolyabb szakmai konferencián, ehhez már kell egy másodlagos nyelvismeret is, pl. az angolé, amellyel kiegészítik egymást.

A sorstársaim válaszai alapján úgy látszik, eléggé egységes az állásfoglalás: igen, minden információt át tudunk adni a nemzetközi jelrendszer által. Ez nem egyezik pontosan a véleményemmel. A fenti válasz abból is adódhat, hogy mindenki a saját tapasztalataira hagyatkozik elsősorban, azok pedig azt mutatják, hogy igen. De az alkalmazási területeket is érdemes megnézni: a válaszokat összevetve kiderül, hogy elsősorban a családi kapcsolattartások, a sport területén boldoguló siketek válaszoltak igennel erre a kérdésre. Akik már rutinosabbak a nemzetközi jelnyelv-használatában, ők árnyaltabban nézik a dolgokat, és nem feltétlenül gondolják, hogy minden átadható, mert nekik viszont ez a tapasztalatuk. És példákat is mondanak: főleg a szakkifejezések, a szaknyelv esetében lehetnek problémák, illetve a helységnevek esetében, azt többnyire lebetűzzük.

Végül a véleményüket kértem a nemzetközi jelnyelv kapcsán. Természetesen a többség pozitívan nyilatkozott erről a kommunikációs módszerről, hogy milyen csodálatos dolog ennek révén megismerni más siketeket és az ő kultúrájukat, kinyílt a világ ebből a szempontból is. Ám vannak olyan válaszadók is, akik a nemzetközi jel(nyelv) oktatásának fontosságát hangsúlyozzák, akár tanfolyami keretekben is.

A nemzetközi jeltolmácsok válaszai

Az EFSLI honlapján szereplő 7 (IS) tolmácsnak küldtem ki kérdőívet, ebből sajnos hármat kaptam vissza.

A válaszadók mindegyike 40 év feletti tolmács, ez az adat kicsit csalóka, hiszen csak hárman küldték vissza, vannak jóval fiatalabb IS tolmácsok is szép számban. De ez az adat jól mutatja, hogy már 15-20 éve elkezdődhetett az IS tolmács szakma kialakulása. Ahogy korábban is említettem, a nyolcvanas években még az angol volt a közvetítő nyelv inkább és mindenki hozta a saját nemzeti jelnyelvi tolmácsát. A '90-es évekre, a '90-es évek végére azonban változott a tendencia az IS tolmácsok számának növekedésével együtt. Ekkor léphettek színre a fenti adatközlők is. Ezt jól érzékelteti az EFSLI párhuzamos fejlődése is: 1987-ben tartották az első konferenciájukat az európai jelnyelvi tolmácsok részvételével, és egészen 1993-ig informális szerveződésként évente-kétévente tartottak szakmai találkozókat, konferenciákat, elősegítve a saját szakmai fejlődésüket, érdekvédelmüket. 1993-ban már hivatalos szervezetet hoztak létre, ez lett az EFSLI, amely azóta is az európai jelnyelvi tolmácsok érdekvédelmét szolgálja.¹⁰ Az EFSLI további fontos céljai közé tartozik az is, hogy támogassa, elősegítse a jelnyelv tolmács szakma hivatalos elismertetését, a szabványos tolmácsképzést, az egységes oktatási módszert.¹¹

A kérdésekre adott válaszokból kiderül: a tolmácsok szüleinek hallásállapota két tolmácsnál siket, a harmadiknál halló. A siket szülők gyermekei jelnyelvi tolmácsként is anyanyelvi szinten, napi rendszerességgel használják a nemzeti jelnyelvüket, a halló szülők gyereke inkább a napi munka során, tolmácsként vagy tárgyaló partnerként használja a nemzeti jelnyelvet, de nem jelölte be az anyanyelvi szintet.

A nemzeti jelnyelvüket az összes jelnyelvi tolmács ismeri, már csak a munkájából adódóan is, de nem mindegyik használja anyanyelvi szinten.

Ugyanakkor a nemzetközi jelnyelv ismereténél jellemzően egyik tolmács sem jelölte be a nemzetközi (jelnyelv) gyakorlását anyanyelvi szintként, mind a hárman a nem napi szintű ismeretet jelölték be. Tehát a tolmácsok is világosan látják, meg is jegyzik kommentálva a kérdést, hogy nem is lehet anyanyelv a nemzetközi jelrendszer.

A tolmácsoknál különösen érdekelt az a kérdés, hogy mikor és hogyan tanulták meg a nemzetközi jelnyelvet, mert csak megerősítették, amit eddig is gondoltam. Kettő tolmács csak a munkát jelölte meg, ott szerezte meg a tudását (konferenciák, sportrendezvények által), a harmadik tolmács pedig mindegyik területet bejelölte: siket szülők révén már a családban elkezdhetette használni az IS-t, de már csak felnőttként, és az élet egyéb területein is gyakorolhatta már. Az oktatáshoz pedig odaírta, hogy nem oktatási intézményben gyakorolta, hanem konferenciákon az adott tolmácsok csapatával együtt tréningezett.

Ezután náluk is arra voltam kíváncsi, hogyan és mennyire könnyen sajátították el a nemzetközi jelnyelvet. Itt egyértelművé válik, sehol sem tanítják a nemzetközi jelnyelvet, mind a három tolmács tapasztalat útján jutott a nemzetközi jelnyelv ismeretéhez, továbbá így sajátították el a nemzetközi jelnyelvi tolmácsolás tudományát is. Ez megerősíti az eddigi feltevésemet is: nincs hivatalos, elismert nemzetközi jelnyelvi tolmácsképzés, csak tréningek, műhelymunkák során van rövid, intenzív képzés.

A nemzetközi jelnyelv elsajátításának nehézségére is válaszoltak a tolmács adatközlők. Érdekes volt látni, hogy a siket adatközlőkkel szemben egyik tolmács sem jelölte be a könnyen vagy nehezen választ egyértelműen, miszerint az angol nyelv ismerete vagy az egyéb jelnyelv ismerete miatt vagy hiány miatt lett volna könnyű – nehéz megtanulni. Árnyaltabb képet adnak a válaszaikkal.

Például az egyik tolmács azt írta be, hogy nehéz volt megtanulnia, mert nagyon keveset lehetett gyakorolni, a másik meg azt jegyezte fel, hogy könnyű volt, mert megvolt az alapja, a nemzeti jelnyelv, ugyanakkor nehéz is, mert nehéz a különböző jelnyelvi „családok” között megtalálni a megfelelő egyensúlyt. A harmadik tolmács a „könnyebb” választ jelölte meg, de ő is megjegyezte, nem járt képzőbe, hanem interaktívan fejlődött a siketek közösségében. Tehát egyikük sem jelölte meg a vizualitást, mint segítő momentumot. Ehhez kapcsolódóan emailben megkérdeztem az EFSLI elnökét, van-e bármilyen formában IS képzés, IS tréning, melyek által nemzetközi tolmácsok kerülhetnek ki az „iskolapadból”. A válaszból egyértelműen kiderült, hogy tudtával sehol nincs ilyen hivatalos képzés. Az EFSLI szokott néha két-három napos tréningeket tartani, amúgy nincs „nemzetközi jeltolmácsképző”. Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran használják a nemzetközi jelrendszert mostanában, ugyanazt válaszolták az adatközlők: nem

10 <http://www.efsl.org/efsl/history/history.php> (2011. november 20.)

11 <http://www.efsl.org/about.php> (2011. november 20.)

rendszeresen, de gyakran. És milyen területeken használják leginkább a nemzetközi jelnyelvet? A válaszok egyértelműen mutatják, mely terület az, ahol leginkább lehet a nemzetközi jelnyelvvvel találkozni, használni, elsajátítani: a nemzetközi konferenciák, rendezvények, sportversenyek. Nemcsak a siket adatközlőkre volt ez jellemző, a tolmácsokra is. Mind a hárman bejelölték ezt a választ. Az egyik tolmács csakis konferenciákon, rendezvényeken használja, mint IS tolmács, a második pedig mindenhol, kivéve az oktatás területét, a harmadik szintén mindenhol használja, kivéve a családot – lévén nincsenek siket hozzátartozói.

Arra a kérdésemre, hogy melyiket volt könnyebb megtanulni, 2 tolmács egyértelmű választ adott: a nemzeti jelnyelvet, mert anélkül nem lehet a nemzetközi jelnyelvet megtanulni, szerintük, ez az alap. A harmadik tolmács nem tett különbséget. Tehát itt is látható, hogy a nemzetközi jelrendszer használata a nemzeti jelnyelvekre épül a tolmácsok szerint is.

Mind a hárman aláhúzták, hogy nemzetekenként igenis tapasztaltak eltéréseket a nemzetközi jelrendszer használatában. Ennek több okát sorolták fel:

- a különböző jelnyelvek közötti eltérések
- a különböző lexikális elemek és fogalmak léte
- a különböző kontinensek jelnyelvi tolmácsai közötti különbségek.

A különbségek áthidalására szintén különböző, mégis hasonló válaszokat adtak, egy kivétellel:

- a háttérismeretek megosztása az adott témák kapcsán
- energiát befektetni abba, hogy egy-egy jelre közös jelet találjanak
- folyamatos ellenőrzés
- egyeztetés a partnerrel az adott jelről vagy fogalomról
- esetleg egy egységes képzés, oktatási anyag a WASLI részéről egész világon.

Arra a kérdésre, hogy jellemzően milyen nemzetiségű siketekkel dolgoznak együtt, csak egy tolmács adott rövidebb választ: európai siketekkel. A másik kettő különböző nemzetiségűeket írt, az egyikük már minden kontinensen dolgozott már, de jellemzően Európában és Amerikában veszik igénybe a szolgálatait. De ez logikus is, hiszen 3 európai tolmácsról van szó, így elsősorban az európai rendezvényekre hívják őket. Sajnos eddig nem ér-

kezett válasz a WASLI-tól, így a velük kapcsolatos adatokról jelen cikkemben nem tudok beszámolni.

Nyelv-e vagy kommunikációs eszköz a nemzetközi jelnyelv? Vagy egyik sem? Egy tolmács jelölte meg határozottan a kommunikációs eszközt, egyéb kommentár nélkül. A másik kettő azonban árnyaltabban ítéli meg ezt a kérdést, mind a ketten azt írták: egyik sem. Az egyik tolmács véleménye szerint a nemzetközi jelrendszer inkább kommunikációs eszköz, mint nyelv, továbbá szerinte ezt inkább pidgin-nek lehet leírni. Álláspontja, hogy jelentősek a grammatikai és pragmatikai hasonlóságok a nemzeti jelnyelvek között. És minél kisebb a „távolság” nyelvek között, és / vagy gyakoribb a kapcsolat a jelnyelv-használók között, annál könnyebb és gyorsabb kommunikációs folyamat alakul ki.

A másik tolmács úgy látja, a nemzetközi jelnyelv sem nyelv, sem kommunikációs eszköz, de úgy gondolja, hogy az IS úgy indult, mint kommunikációs eszköz, és most már lassan abba az irányba megy, hogy a siketek nemzetközi magjának legyen egy közös nemzetközi nyelve is, azzá váljon a nemzetközi jelrendszer.

Az utolsó kérdésre: mit gondolnak a nemzetközi jelnyelvről, mi a véleményük róla, más-más választ adtak, de a válaszok kicsengése ugyanaz szerintem.

Az egyik tolmács az emberi kommunikáció egyedülálló formájának tartja az IS-t, és csak akkor áll fenn, amíg vannak jelnyelv-használók. Nem is tud hasonló típusú nyelvet mondani, említeni a beszélt nyelvek közül. A második tolmács véleménye is az, hogy nagyszerű lehetőség, adottság így kommunikálni, ugyanakkor szerinte ez soha nem helyettesítheti az igazi jelnyelvet. Bár alkalmas arra, hogy siketek bizonyos közösségei, csoportjai használják egy közös célra, de a legtöbb siket személy nem érti a nemzetközi jelrendszert. A harmadik tolmács szintén nagyon hasznos eszköznek tartja a nemzetközi jelrendszert, de szerinte sem elég ez a szint a siketeknek és a tolmácsoknak, nem elegendő ahhoz, hogy mindent át tudjon adni. Tehát a válaszokból kiolvasható kicsengés az, hogy bármilyen nagyszerű dolog is a nemzetközi jelrendszer, ennél mégis többre van szükség, és én itt az oktatásban látom a kulcskérdést.

Összegzés

A kérdőívek összeállításakor volt egypár olyan tézis, amiben biztos voltam, és ennek megfelelő válaszokat is vártam. Ilyen volt például az, hogy a

nemzetközi jelnyelvet sehol nem tanítják hivatalos, intézményi keretek között. Továbbá, hogy a nemzetközi jelnyelv senkinek nem lehet az anyanyelve, legfeljebb anyanyelvi szinten használhatja valaki. Abban is biztos voltam, hogy a nemzetközi konferenciák, sportrendezvények a legjellemzőbb helyszínek, szituációk a nemzetközi jelnyelv megismerésére, elsajátítására, gyakorlására.

Amiben nem voltam biztos, az a kérdés volt, hogy az adatközlők hogy látják a nemzetközi jelnyelv helyzetét, hogyan definiálják, hova helyezik el; illetve abban sem voltam biztos, hogyan ítélik meg az információ-átadás minőségét a nemzetközi jelnyelv útján: mindent át lehet adni szerintük, vagy nem teljesen? A korábbi tapasztalataim alapján abban sem voltam biztos teljesen, hogy egyesek számára valóban könnyebb a nemzetközi jelnyelv elsajátítása, használata, mint a nemzeti jelnyelvé. Ezért ennek megfelelően állítottam össze a kérdéseket, hogy ezek a válaszok is kiderüljenek. A kérdőívet a magyar sorstársaimnak küldtem ki emailen, és szintén emailben kértem a kitöltött kérdőíveket. Így utólag nézve talán hasznosabb lett volna személyes interjúkat is készíteni, egyes válaszokat finomítandó, hogy egyértelműbbé tehesük a válaszokat vagy azoknak arányait. De így is többen küldték vissza a válaszokat, mint amennyire számítottam. Sajnos a másik cél kevésbé valósult meg, kevés nemzetközi jelnyelvi tolmácsot tudtam elérni és még kevesebben válaszoltak. Talán egy következő kutatásba jobban be tudom vonni őket. Illetve a külföldi siketekre is gondoltam, de ez is egy következő kutatás témája lehet. Most csak a hazai siketek, nagyothallók és a nemzetközi jelnyelvi tolmácsok válaszai alapján dolgoztam fel a válaszokat. A beérkező válaszok többségében megerősítették a feltevéseimet: valóban sehol nem tanítják hivatalosan a nemzetközi jelnyelvet, és senki nem definiálja anyanyelvként a nemzetközi jelnyelvet. Azonban meglepetésemre ide becsúsztott egyetlen válasz, miszerint a nemzetközi jelnyelv is az anyanyelve. Itt valószínűleg arra gondolhatott a válaszadó, hogy már kiskorától ismeri a nemzetközi jelnyelvet. A mostani hivatalos álláspont szerint, több kutatás alapján is, a nemzetközi jelnyelv nem nyelv, tehát anyanyelv sem lehet. A válaszok megerősítették abban is, hogy melyek azok a területek, ahol a leginkább lehet találkozni, elsajátítani, használni a nemzetközi jelrendszert: a nemzetközi rendezvények, konferenciák.

A legérdekesebb része a válaszoknak számomra az volt, amikor az adatközlőknek meg kellett válaszolniuk, mi is a nemzetközi jelnyelv, illetve az elsa-

játításának nehézségi fokát és okát. Itt széles volt a szórás, majdnem mindegyik válasza érkezett bejelölés, komment. A siket adatközlők két része ugyanolyan arányban tartja a nemzetközi jelnyelvet önálló rendszernek, mint egyes rendszernek. Ebből is levonható, nincs letisztult definíciója a nemzetközi jelnyelvnek a hazai adatközlők tudatában, ismeretanyagában. Csakis a saját gyakorlati tapasztalataikra hagyatkozhatnak. A nemzetközi jelnyelv elsajátítását is másképp látják, élük meg, nincs egyértelmű válasz arra nézve, hogy miért könnyű vagy nehéz megtanulni a nemzetközi jelnyelvet. A mérleg nem igazán billen egyik oldalra sem, vannak, akik az angol nyelv ismeret segítségével – hiszen a nemzetközi jelnyelv „segédnyelve” az angol nyelv, angol nyelvű kifejezéseket artikulálunk az IS használata során, ha szükséges – tanulják meg könnyebben, és vannak, akik az erőteljes vizualitása miatt haladnak gyorsabban az IS elsajátítása során. Ugyanakkor a nehézséget is ez adja, van, akit nagyon zavar az angol nyelvű artikuláció. A tolmácsoknál viszont más kép alakul ki, hiszen náluk adva van az angol nyelv ismerete, ami elengedhetetlen a munkájukhoz, az IS tolmácsoláshoz. Ők inkább a nemzeti jelnyelv bázist hangoztatják, anélkül nem lehet a nemzetközi jelnyelvet megtanulni; illetve a gyakorlás lehetőségét, fontosságát hangsúlyozzák.

Az információ-átadás lehetőségére, minőségére is érdekes arányban érkeztek a válaszok. Én abból indultam ki, hogy mivel az IS nem nyelv, ebből adódóan nem lehet minden információt, teljes mélységében átadni. Ehhez képest a siket adatközlők 79%-a gondolja úgy: teljes értékű információközvetítésre alkalmas a nemzetközi jelnyelv. Itt érdemes lenne felülvizsgálnom az álláspontomat vagy erre vonatkozóan újabb szempontok alapján újabb kutatást végezni.

Összefoglalva a fentieket, a kérdések-válaszok, az elemzések alapján egyértelműnek látszik a cél, a feladat, amit meg kellene valósítani ahhoz, hogy a nemzetközi jelnyelv továbbléphessen a következő szintre, még akkor is, ha még nem nyelv, vagy még ha sosem lesz az. Ez pedig a nemzetközi jelrendszer alapjainak és az eddig kialakult rendszerének egységes, szabványosított oktatása lenne. Akár a siketek és nagyothallók részére, akár a jelnyelvi tolmácsok részére. Mivel az IS nagyrészt a nemzeti jelnyelvekre épül, a nyelvtani rendszert nem kell az alapjaitól átadni, hiszen az már az érintettek ismeretanyagát képezi. Itt inkább arra lenne szükség, hogy a már elfogadott egyezményes jeleket felülvizsgálva, tematizálva, rendszerbe építve, kiegészítve a szüksé-

ges nyelvészeti elmélettel, ismeretekkel oktathatóvá tegyék mindenki számára. Amire szerintem nagyon kell figyelni az eddigiek alapján, a nemzetközi jelnyelv fejlődése alapján: nem szabad a „gestunóság” hibájába esni, szótár alapon oktatni a jeleket, kifejezéseket. Csakis nyelvtani rendszerrel együtt szabad átadni ezt az ismeretet, és ehhez adva van minden lehetőség is: tapasztalt, nagy szakmai rutinnal rendelkező IS tolmácsok, ha tolmácsképzésre gondolunk, illetve szintén nagy tapasztalattal rendelkező siketek, nagyothallók, akik rendszeres résztvevői a nemzetközi találkozóknak, rendezvényeknek, tőlük is sokat tanulhatnának mind a sorstársak, mind a tolmácsjelöltek.

Zárszóként: tényleg csodálatos eszköz, kommunikációs eszköz a nemzetközi jelrendszer, és vigyáznunk kellene rá, segítenünk a továbbfejlődését, amellett, hogy a saját nemzeti jelnyelvi kultúránk megőrzésére is törekednünk kell.

Felhasznált irodalom:

- Jokinen, Markku 1988 *History of Sign Language in the Western World*. In East African Sign Language Seminar, Report.
- Mongyi Péter – Szabó Mária Helga 2005 *A jelnyelv nyelvészeti megközelítései*. Jelnyelvi Tolmácsképzés sorozat. Fogyatékosok Esélyek Közalapítvány. Budapest.
- Moody, Bill 1994 *International Sign: Language, pidgin or charades?* Paper presented at the „Issues in Interpreting 2” conference, University of Durham, Durham, April 1994.
- Sutton-Spence, Rachel – Woll, Bencie 1999 *The Linguistics of British Sign Language: An Introduction*. Cambridge University Press. <http://bookos.org/book/740840/3baa25>
- Vasák Iván 1996 *Ismeretek a siketektől*. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége. Budapest.
- Wardhaugh, Ronald 1995 *Szociolingvisztika*. Osiris, Budapest.
- www.wfdeaf.org
www.eud.eu
www.efsl.org
www.wasli.org

Abstract

The Parliament adopted on November 9 2009 *Act CXXV 2009 on Hungarian Sign Language and the use of Hungarian Sign Language*, which stipulated the legal status of Hungarian sign language and as well as regulated the forms and means of its teaching. The Act states that Hungarian sign language can be taught only by individuals holding higher education qualifications in sign language teaching. The provisions of the Act shall become effective from September 1st 2017; by that time special sign language teaching programs need to be organized and the education of sign language teachers must commence. Until that deadline the University of Miskolc, in cooperation with the Hungarian Association of the Deaf and Hard of Hearing, for deaf and hard of hearing individuals holding college/university degrees offers an equivalent specialized further training course. By obtaining such certification one can also participate in the training of future sign language teachers.

However, the main focus of my paper is the „international sign language”. Its status has always been an interest to me since officially it is not taught anywhere; however, it still ranks as a communication system that transcends boundaries and even nations, which should be at least taught in a more organized, uniform fashion. This was the reason why I attempted to explore this topic in my paper. Unfortunately, the number of questionnaires that were returned to us completed is limited, nevertheless we can still gain a tangible picture about how the sign language using deaf and hard of hearing and sign language interpreters relate to the „international sign language”. Why do I use this term with quotation marks? You can find out from the paper.